

якої інформації, розміщеної на веб-сайтах, опублікованої в соціальних мережах або переданої за допомогою месенджерів чи соціальних мереж, що має відношення до обставин справи та може бути пред'явлена до суду, скріплена електронним цифровим підписом.

Аннотация. В статье рассмотрены теоретические основы применения электронных доказательств в гражданском процессе. Указано определение понятия «электронные доказательства». Проанализировано уместное определение электронных доказательств в гражданском процессе. Установлено и охарактеризованы особенности электронных доказательств, отличающие их от других средств доказывания.

Ключевые слова: гражданский процесс, средства доказывания, электронный (цифровой) доказательство, электронный документ.

Abstract. The article considers the theoretical foundations of the use of electronic evidence in civil proceedings. The definition of "electronic evidence" is indicated. The most appropriate definition of electronic evidence in civil proceedings is analyzed. The features of electronic evidence that distinguish them from other means of proof have been established and characterized.

Key words: civil process, means of proof, electronic (digital) proof, electronic document.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зімнік В. В. Електронні докази в цивільному процесі та їх застосування на практиці. *Актуальні питання вдосконалення діяльності Національної поліції України в сфері превенції та запобігання корупції*. 2017. 55 с.
2. Петренко В. С. Проблеми правового регулювання та використання електронного суду. *Новели цивільного процесуального кодексу України* [Електронне видання] : матеріали «круглого столу» (м. Одеса, 26 берез. 2018 р.) / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» Одеса : Фенікс, 2018. 42 с.
3. Каламайко А. Ю. Електронні засоби доказування в цивільному процесі : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 242 с.
4. Кодола Б. Електронні докази: регулювання, яке буде складно застосувати на практиці. URL: https://zib.com.ua/ua/131203elektronni_dokazi_regulyuvannya_yake_bude_skladno_zastosuvat.html
5. Каламайко А. Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання в цивільному процесі. *Право та інновації*. № 2(10). 2015. 127 с.
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. від 03.10.2003 р., № 40, стаття 356. (Із змінами).
7. Павлова Ю. С. Електронний документ як джерело доказів у цивільному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Павлова Юлія Сергіївна. Одеса, 2019. 239 с.
8. Петренко В. С. Електронні докази як елемент інформаційних технологій у цивільному судочинстві. *Молодий вчений*. 2018. № 1(1). С. 112–113.

УДК 347.6

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

І. В. Чепис, Е. А. Писарева

Анотація. У статті наданий аналіз інституту спадкового договору в Україні та деяких зарубіжних країнах. Проаналізовано чинне законодавство досліджених країн, розглянуто поняття, предмет, сторони та істотні умови спадкового договору, особливості його укладення, виконання і розірвання в цивільному праві зазначених країн. З'ясовано, що в цивільному праві зарубіжних країн спадковий договір виступає інститутом саме спадкового права, є частіше однією з підстав спадкування або різновидом заповідального розпорядження. В даному дослідженні використовувались такі методи, як метод аналізу і синтезу, формально-юридичний, порівняльно-правовий метод.

Ключові слова: спадковий договір, набувач, відчужувач, умови спадкового договору, укладення, розірвання, забезпечення виконання спадкового договору.

Одним з важливих інструментів урегулювання відносин щодо розпорядження своєю власністю є можливість укладення спадкового договору, що базується, насамперед, на праві власника вільно розпорядитися своїм майном на випадок смерті. За національним

законодавством спадковий договір, хоча і регулюється нормами, що знаходяться в книзі «Спадкове право» Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), не є підставою для виникнення у особи права на спадкування. Схожість конструкції спадкового договору зі спадкуванням виявляється у спільній рисі юридичної підстави виникнення права на спадкування у спадкоємців і права власності у набувача за даним договором – смерті фізичної особи як попереднього носія права. Але слід зазначити, що на практиці спадковий договір в Україні використовується не так часто, що може пояснюватися як правовою необізнаністю населення, так і відсутністю відпрацьованого механізму його використання. З іншого боку, такий вид договору, частіше як підстава для спадкування або одна з форм заповідального розпорядження, є досить поширеним в деяких зарубіжних країнах, зокрема, в Німеччині, Австрії, Швейцарії, Латвії, Угорщині, Китаї, які мають достатньо велику практику його застосування. Тому іноземний досвід має велике значення для вирішення дискусійних питань розвитку даного правового інституту в Україні.

Дослідженню проблем, теоретичних засад та розробці практичних заходів щодо формування сучасних підходів для розуміння спадкового договору в Україні та зарубіжних країнах присвятили свої праці такі вчені, як В. В. Васильченко, Н. А. Ішина, Т. М. Клементьєва, М. Б. Кравчик, Д. С. Кучеренко, В. Д. Лада, С. В. Мазуренко, Р. А. Майданик, Х. М. Маркович, З. В. Ромовська, С. Я. Фурса, Н. П. Шама та інші. Проте, незважаючи на наявність значної кількості наукових доробків, ця проблематика залишається актуальною, зважаючи на неоднозначність правової природи спадкового договору.

Метою статті є аналіз положень українського та зарубіжного законодавства щодо правового регулювання спадкового договору, виявлення його особливостей.

Згідно статті 1302 ЦК України за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача. Предметом такого договору може бути як рухоме, так і нерухоме майно, яке належить відчужувачу на праві власності [1].

Сторонами за спадковим договором є відчужувач і набувач. Відповідно до ст. 1303 ЦК України відчужувачем у спадковому договорі може бути подружжя, один із подружжя або інша особа. Таке законодавче визначення кола осіб, що можуть бути відчужувачами, в принципі, є нехарактерним для цивільного законодавства, бо в даному випадку законодавець відходить від традиційного критерію, який покладено в основу визначення сторін цивільно-правового договору, – поділ осіб на фізичні і юридичні. Слово «інші», як правило, означає всіх учасників цивільних відносин, тобто і юридичних осіб. Аналіз статті 1302 ЦК України свідчить, що відчужувачем може бути тільки фізична особа, бо до набувача переходить право власності після смерті відчужувача, а факт смерті пов'язаний тільки з фізичною особою. Ймовірно, що законодавець під словом «інші» розуміє фізичних осіб, які не перебувають в шлюбі, але тривалий час проживають разом і ведуть спільне господарство.

Набувачем у спадковому договорі може бути фізична або юридична особа.

Особливістю спадкового договору є те, що за таким договором відчужувач надає розпорядження щодо майна на випадок своєї смерті ще за життя, але право власності на це майно виникає у набувача після смерті відчужувача, а сам набувач може бути зобов'язаний вчинити певну дію майнового або немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття (стаття 1305 ЦК України). Виходячи з цього, можна виділити наступні істотні умови спадкового договору: 1) майно, яке після смерті відчужувача перейде у власність набувача; 2) обов'язки, які зобов'язаний вчинити набувач відповідно до умов договору (характер і зміст цих дій); 3) інші умови, на яких наполягає одна зі сторін такого договору (наприклад, строки виконання обов'язків набувачем).

Щодо форми даного договору, то він укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню, а також державній реєстрації у Спадковому реєстрі в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

Також законодавством встановлені певні особливості спадкового договору за участю подружжя. Предметом такого спадкового договору може бути майно, яке належить подружжю

на праві спільної сумісної власності, а також майно, яке є особистою власністю будь-кого з подружжя. Спадковим договором може бути встановлено, що в разі смерті одного з подружжя його майно як спадщина переходить до другого з подружжя, а в разі смерті другого з подружжя його майно переходить до набувача за договором (стаття 1306 ЦК України).

Слід зазначити, що за цим договором передбачено і спеціальне забезпечення його виконання. Так, згідно статті 1307 ЦК України, нотаріус накладає заборону відчуження майна, що є предметом договору. Заповіт, складений на таке майно, визнається нікчемним. Відчужувач має право призначити особу, що буде здійснювати контроль за виконанням спадкового договору після його смерті, а у разі відсутності такого розпорядження контроль здійснює нотаріус за місцем відкриття спадщини.

Спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу кожної із сторін. Так, на вимогу відчужувача – у разі невиконання набувачем його розпоряджень, а на вимогу набувача – у разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача.

Законотворці зарубіжних держав, як правило, під спадковим договором розуміють угоду спадкоємця зі спадкодавцем. На підставі договору спадкоємцю переходить усе спадкове майно чи його частка після смерті спадкодавця, який підписав договір. При цьому договір може передбачати як оплатні умови цього переходу, на підставі якого спадкоємець має виконати прийняті зобов'язання до чи після смерті спадкоємця, так і безоплатні умови переходу спадкового майна до спадкоємця [2, с. 62].

Важливу роль для розвитку спадкового договору відіграло європейське законодавство. У Цивільному уложенні Німеччини (статті 2274–2302) спадковий договір розглядається як окремий самостійний вид спадкування. Можна беззаперечно дотримуватися думки, що спадковий договір є здобутком німецького національного права, в межах якого він виник та отримав свій подальший розвиток і утвердження. Варто зазначити, що спадкові договори в Німеччині були відомі ще до поширення римського приватного права, але набули вагомого значення лише з його рецепцією [3, с. 123].

Відповідно до статті 1941 Німецького цивільного уложення (далі – НЦУ) спадковим договором є правочин на випадок смерті, в якому обидві сторони договору або лише одна сторона, але з силою договірної зобов'язання, приймають розпорядження щодо спадщини. Враховуючи подвійну правову природу визначеного правового інституту, слід розуміти спадковий договір у німецькому праві як правочин, що укладається на основі волевиявлень двох сторін (консенсус). До волевиявлення застосовуються положення як загальної частини НЦУ, так і загальної частини зобов'язального права. За законодавством Німеччини спадковий договір має містити хоча б одне розпорядження щодо призначення спадкоємців, встановлення заповідального відказу або покладення (абзац перший статті 1941, абзац другий статті 2278 НЦУ) [4, с. 46].

Німецький законодавець не допускає представництва при укладанні даного договору з боку спадкодавця. Відповідно до статті 2274 НЦУ заповідач може лише особисто укласти спадковий договір. Варто відмітити, що у статті 2286 НЦУ зазначено, що спадковий договір не обмежує право спадкодавця розпоряджатися своїми активами через юридичні операції між живими людьми, в той час як за українським законодавством на майно, визначене у спадковому договорі, нотаріус, який посвідчив цей договір, накладає заборону відчуження.

За законодавством Німеччини спадковий договір може бути скасований особами, які уклали договір спадщини. Скасування більше не може відбуватися після смерті однієї з цих осіб (стаття 2290 НЦУ). Договір спадщини, укладений між подружжям або цивільними партнерами, також може бути скасований за спільною волею подружжя або цивільних партнерів (стаття 2292 НЦУ) [5].

Відповідно до статті 639 Цивільного закону Латвійської Республіки (далі – ЦЗЛР) договірне спадкування встановлюється договором, за яким одна сторона надає іншій або декільком сторонам (одна одній) право на їх майбутнє успадкування або його частину. Такий договір називається спадковим договором. За статтею 641 ЦЗЛР тільки особа, яка має не тільки право взагалі укладати договори, а й здатність скласти заповіт та

успадкоувати за заповітом, може укласти договір про спадщину. Крім цього, встановлюються деякі особливості для неповнолітніх спадкоємців: якщо спадкоємець, призначений за договором, є неповнолітнім, для того щоб така дія мала юридичну силу, потрібна згода опікуна.

Як і в українському законодавстві, в статті 643 ЦЗЛР закріплено, що спадковий договір повинен бути засвідчений нотаріально. Але якщо договір стосується нерухомого майна, він повинен бути внесений до земельних реєстрів. Цікавим є положення статті 649 ЦЗЛР, за яким якщо предметом спадкового договору є нерухоме майно і цей договір внесено до земельних реєстрів, поки заповідач живий, він може відчужувати, передавати в заставу або обтяжувати цю нерухомість майновими правами лише за згодою спадкоємця за договором. Тобто фактично спадкоємець стає заставодержателем такого майна, тому що всі угоди, пов'язані з його відчуженням, укладаються лише за його згодою [6].

Як зазначає М. Б. Кравчик, французьке цивільне законодавство негативно ставиться до спадкових договорів, проте допускає їх укладення лише між подружжям. В англійському приватному праві укладення спадкового договору не передбачено, але допускається його існування. Тут передбачено договір, який укладається у випадку страждання особи на невиліковну смертельну хворобу, за яким ця особа може подарувати належне їй на праві власності майно, очікуючи смерті від смертельної хвороби. Проте обдарований набуде подароване майно лише у випадку смерті дарувальника від цієї хвороби, а за дарувальником залишається право в будь-який час скасувати відповідний договір [3, с. 123]. Отже, в англійському законодавстві такий договір є різновидом договору дарування.

Спадковий договір, як інститут цивільного права, також закріплений в Австрії. Відповідно до статті 602 Австрійського цивільного уложення (далі – АЦУ) договори про спадщину можуть бути дійсними лише між подружжям, зареєстрованими партнерами та особами, які заручились або пообіцяли зареєстроване партнерство.

За статтею 1249 АЦУ такий договір повинен вчинятися як нотаріальна дія та з усіма вимогами письмового заповіту.

Наявність спадкового договору не заважає відчужувачу за договором розпоряджатися своїми активами за власним бажанням протягом життя. Права, що впливають із спадкового договору, не можуть бути передані іншим особам до настання спадкування (стаття 1252 АЦУ).

Спадковий договір не може бути односторонньо скасований, але він може бути визнаний недійсним з договірних причин. Спадковий договір не зачіпає прав осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині (стаття 1254 АЦУ) [7].

Цивільний кодекс Швейцарії розглядає спадковий договір як один з видів розпоряджень на випадок смерті. Спадкодавець може зробити розпорядження у спадковому договорі стосовно свого майна в цілому або в певній частині; зобов'язатися залишити третій особі спадщину чи відказ; укласти з одним із спадкоємців угоду про відмову від спадщини або її викуп. Але для визнання чинності спадкового договору вимагається укладати даний договір, дотримуючись форми публічного заповіту [8, с. 93].

Отже, модель спадкового договору в законодавстві України відрізняється від свого аналога в зарубіжних країнах – Німеччині, Латвії, Австрії, Швейцарії. У вищезазначених зарубіжних країнах спадковий договір частіше виступає як третя підстава спадкування нарівні зі спадкуванням за законом і спадкуванням за заповітом, і це дає спадкоємцю можливість зробити вибір під час оформлення спадкового правонаступництва. В зарубіжних країнах спадковий договір визначається як угоду між спадкодавцем та спадкоємцем, за якою після смерті першого усе його майно або частина переходить у власність спадкоємця при умові, що спадкоємець зобов'язується вчинити певні розпорядження спадкодавця. В Україні цей вид договору не є досить поширеним на відміну від зарубіжних країн. Досвід зарубіжних країн свідчить про те, що детальне регламентування умов у спадковому договорі, а також його укладення, зміни й розірвання дає змогу ефективно використовувати його в цивільному обігу. Дослідження цивільного

законодавства зарубіжних держав щодо правового регулювання відносин за спадковим договором може бути доцільним при формуванні підходів для вирішення проблемних питань, що виникають при застосуванні норм інституту спадкового договору в Україні.

Аннотация. В статье представлен анализ института наследственного договора в Украине и некоторых зарубежных странах. Проанализировано действующее законодательство исследованных стран, рассмотрены понятие, предмет, стороны и существенные условия наследственного договора, особенности его заключения, исполнения и расторжения в гражданском праве указанных стран. Установлено, что в гражданском праве исследуемых зарубежных стран наследственный договор выступает институтом именно наследственного права, является чаще одним из оснований наследования или разновидностью завещательного отказа. В данном исследовании использовались такие методы, как метод анализа и синтеза, формально-юридический, сравнительно-правовой метод.

Ключевые слова: наследственный договор, приобретатель, отчуждатель, условия наследственного договора, заключение, расторжение, обеспечение исполнения наследственного договора.

Abstract. The article provides an analysis of the institution of inheritance agreement in Ukraine and some foreign countries. The current legislation of the studied countries is analyzed, the concept, subject, parties and essential conditions of the inheritance contract, features of its conclusion, execution and termination in the civil law of the specified countries are considered. It was found that in the civil law of foreign countries, the inheritance contract is an institution of inheritance law, is often one of the grounds for inheritance or a kind of testamentary disposition. This study used such methods as the method of analysis and synthesis, formal-legal, comparative-legal method.

Key words: inheritance agreement, acquirer, alienator, terms of inheritance agreement, conclusion, termination, ensuring performance of inheritance agreement.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16 січня 2003 року, № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
2. Клементьева Т. М. Юридична характеристика спадкового договору в Україні та світовий досвід застосування спадкового договору. *Вісник Запорізького національного університету*. 2017. № 3. С. 58–65.
3. Кравчик М. Б. Особливості розвитку спадкового договору та вплив іноземного законодавства на його формування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. С. 121–124.
4. Ішина Н. А. Інститут спадкового договору у законодавстві України та Німеччини: порівняльно-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 45–51.
5. Bürgerliches Gesetzbuch. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>.
6. Civillikums Latvijas Republikas. URL: <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>.
7. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622>.
8. Лада В. Д. Визначення місця спадкового договору в системі цивільного права України, з урахуванням іноземного досвіду. URL: http://109.237.87.242/bitstream/123456789/9903/1/%D0%A1%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%BA%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_p120-123.pdf.